

O METAJAZYKOVOM ODMIETNUTÍ ZLOMYSELNÉHO KLAMÁRA¹

TOMÁŠ ČANA, Katedra filozofie a aplikovanej filozofie, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trnava, SR

ČANA, T.: On Metalinguistic Rejection of the Evil Genius
FILOZOFIA, 74, 2019, No 4, pp. 291 – 307

The main aim of the paper is to reconstruct Wittgenstein's criticism of the possibility of holding the skeptical position we traditionally call Cartesian doubt. According to Wittgenstein, the concept of this position is unintelligent because of the specific way language works. In any system of linguistic signs, there is a constitutive – unique – connection between what competent users take to be unassailable about the external world on the one hand, and what the signs they use mean, on the other. As a result, it is not possible to comprehend a scenario in which I am not sure whether or not there is an external world all around me, and, at the same time, am able to understand the language I use. It looks as though what this scenario aimed to describe does not, in fact, represent a meaningful step in our game.

Keywords: Epistemology – Skepticism – Certainty – External world – Hypothesis of evil genius – Method of doubt – Cartesian doubt – Meaning – System of linguistic signs

René Descartes prezentuje sám seba počas prvých troch *Meditácií o prvej filozofii* v pozoruhodnom rozporení. Nie je si istý, či má alebo nemá dve ruky a dve nohy, alebo či má päť prstov na pravej ruke a päť prstov na ľavej ruke, no zároveň bez akýchkoľvek problémov rozumie jazyku, ktorý používa. Rozumie presne významu slov, ktoré aplikuje, napríklad „dva“, „ruka“, „existencia“, „istota“ atď., kým všetko ostatné o vonkajšom svete pokladá za pochybné. Tvrdí: „Předpokládám tudíž, že vše, co vidím, je nepravdivé; věřím, že nikdy neexistovalo nic z toho, co reprezentuje prolhaná paměť; nemám vůbec žádné smysly; tělo, tvar, rozlehlost, pohyb a místo jsou chiméry“ (Descartes 2015, 39).² Epistemológia odvtedy označuje takú pozíciu ako *karteziánsku pochybnosť*. Koncept tejto pozície sa zároveň stal všeobecne známy

¹ Za podnet k tomuto článku ďakujem Igorovi Sedlárovi. Za kritické pripomienky ďakujem Róbertovi Macovi a Marekovi Mikušiakovi.

² V článku uprednostňujem český preklad *Meditácií*, pretože vznikol na základe ich latinského originálu, kým existujúci slovenský preklad vznikol na základe francúzskeho prekladu ich latinského originálu. To znamená, že je od vlastného originálu ďalej.

ako *hypotéza zlomyseľného klamára* (a nedávno ako *myšlienka života v iluzórnom matrice*).

V priebehu storočí si myšlienka tejto pozície získala nemalú pozornosť, a to nielen v rámci epistemológie a epistemickej logiky. Ako je dobre známe, uvedený koncept zohral kľúčovú úlohu v procese budovania karteziánskej náuky. Relevancia filozofického prehodnocovania tejto pozície je v súčasnosti z väčšej časti založená na tom, že *prvý princíp* tejto paradigmatickej náuky – známy aj ako *cogito argument* – bol ustanovený ako odpoveď na spomínanú pozíciu. (Dá sa povedať, že bez karteziánskej pochybnosti ako *zmysluplného kroku v našej hre* by slávne dictum *Myslím, teda som* ostalo bez využitia.) V tomto kontexte je ťažké nespomenúť interné spojenie medzi prvým princípom paradigmatickej náuky na jednej strane a konceptom radikálnej skeptickej pozície na druhej strane.

V určitom okamihu sa možnosť zastávania uvažovanej pozície stala dôležitou pre Ludwiga Wittgensteina. V zápiskoch, ktoré ich editori nazvali *O istote*, sa nám pokúša pripomenúť, že nemožno porozumieť scenáru, v ktorom si nie som istý, či mám alebo nemám dve ruky a dve nohy, no zároveň rozumiem používanému jazyku. Táto myšlienka nie je zrozumiteľná vzhľadom na to, ako funguje akýkoľvek systém lingvistických znakov. Ak rozumiem jazyku, tak nemám pochybnosti o tom, koľko mám rúk a nôh. Prvé nie je nikdy bez druhého. Prečo? V akomkoľvek systéme lingvistických znakov existuje konštitutívne – *unikátne* – spojenie medzi tým, o čom sú jeho kompetentní užívatelia presvedčení ako o nepochybniteľnom (alebo čo vnímajú ako samozrejmé) a tým, čo znaky, ktoré aplikujú, znamenajú.³ Wittgenstein znovu a znovu opakuje: „Významom svojich slov si nie som istý viac, než som si istý významami určitých súdov“ (Wittgenstein 2006, § 126). Descartes sa v dôsledku toho nemohol ocitnúť v situácii, o ktorej tvrdí, že s ňou má osobnú skúsenosť. Filozofický koncept, ktorý počas prvých troch *Meditácií* aplikuje, je bizarný. Tento koncept v priebehu storočí iba mátie naše porozumenie takým kategóriám ako *poznanie, istota, omyl, pochybnosť, zdôvodnenie* atď.

Hlavným cieľom tohto článku je adekvátne rekonštruovať metajazykové odmietnutie možnosti zastávania takej radikálnej pozície. Ďalším cieľom je kriticky prehodnotiť reálny dôsledok tohto odmietnutia.

1.

Na konci *Prvej Meditácie* sa jej autor nachádza v zvláštnom rozpoložení. Vyzerá to tak, že sa v každej chvíli, v ktorej je o niečom presvedčený – čokoľvek to je – možno úplne mylí. Pokúsím sa načrtnúť perspektívu, z ktorej sa javí ako možné zastávať takúto pozíciu.

³ Pozri Davidson (1998, 112).

Dva momenty nás vedú k radikálnej pozícii. V úvodných vetách *Meditácií* je ob-
siahnutý slávny Descartov apel. Nevyzýva nás iba k tomu, aby sme sa zdržali tvrdení
o každom presvedčení, ktoré sa dá spochybnit'; chce, aby sme to urobili usporiadane.
Jeho vlastná reakcia sa v rámci epistemológie označuje ako *metodická skepsa*. Autor
nie je obhajca nezmyselnej deštrukcie a nepresadzuje ani apatiu. Naopak, motivácia
jeho výzvy (vzdať sa väčšiny našich zvyčajných názorov) tkvie v úsilí skončiť s niečím,
o čom sa bude dať povedať, že to je nespochybniteľne pravdivé. Laurence Bonjour vy-
svetľuje: „... cieľom je dosiahnuť istotu v našich presvedčeniach o svete; ustanoviť, že
sú neomylné a definitívne pravdivé“ (Bonjour 1998, 84). Metodická skepsa je v sku-
točnosti priamym dôsledkom Descartovej snahy prebudovať náš systém poznania od
základov nahor. Jeho motivácia je v tom, že na konci procesu pochybovania budú naše
zvyčajné názory z väčšej časti eliminované a nahradené istotami.

Je evidentné, že ešte predtým ako prebudujeme systém nášho poznania, musíme
odmietnuť množstvo presvedčení, ktoré sme prijali ako mladí. Medzi nimi je veľa ne-
spoľahlivých presvedčení. Descartes bol presvedčený, že pochybovanie o všetkom je
jedinou cestou, ktorá nás vedie k objaveniu presvedčení, ktoré sú nespochybniteľné.
Ak sa usilujeme dosiahnuť tento cieľ, zdá sa, že nemáme k dispozícii nijakú alternatívu:
„Již před několika lety jsem si povšiml, kolik nepravdivého jsem v dětství připustil
jako pravdivé a jak pochybné je cokoli, co jsem na tom poté vystavěl, a že tudíž,
pokud bych si přál stanovit ve vědách někdy něco pevného a stálého, je třeba jednou
za život vše zbořit a započít nanovo od prvních základů...“ (Descartes 2015, 29).

Spolu s aplikovaním tejto metodológie vzniká u Descarta moderná myšlienka
našej skúsenosti vonkajšieho sveta ako niečoho, čo sa skladá z elementov dvoch od-
lišných druhov: a) nenapadnuteľných; b) zahŕňajúcich vždy risk. Kľúčovou otázkou
spomínanej metodológie je: *Čo nepripúšťa nijakú pochybnosť?* Veľmi rýchlo – po
prvých krokoch pochybovania – prichádza Descartes k záveru, že dozaista máme
možnosť spochybnit' evidenciu postavenú na zmysloch. Zmyslová evidencia sa spo-
chybňuje argumentom *klamu* a argumentom *sna*. Otázka znie: Je evidencia postavená
na zmysloch všetkým, čo dokážeme spochybnit'? Odpoveď: Určite nie! V danom
kontexte je podrobený skúške aj sám rozum. Za istých okolností je totiž aj chápanie
schopné klamať nás, nielen zmysly a imaginácia. Aby urobil toto presvedčenie pred-
staviteľným, prichádza Descartes s myšlienkou *všemocného démona*, ktorý sa ho po-
kúša v každej chvíli a všemožnými spôsobmi oklamať.

Tento druhý moment je dôležité spomenúť, keď sa pokúšame porozumieť per-
spektíve, z ktorej sa radikálny typ pochybovania javí ako *zmysluplný krok v našej hre*.

2.

Ako bola radikálna pochybnosť nastolená? Descartes sa najskôr iba pýta, či si vieme predstaviť, ako niekto pochybuje o všetkých presvedčeniach, ktoré inak – vďaka svojim rodičom, priateľom, učiteľom, kazateľom atď. – vníma ako pevné. Po určitom premýšľaní zisťuje, že existuje spôsob, ako si to predstaviť: „Mé myslí je ale vštípen starý názor, že je Bůh, jenž může vše a jenž mne stvořil takového, jaký existuji. Jak ale vím, že neučinil tak, aby nebyla vůbec žádná země, žádné nebe, žádná věc rozlehlá, žádný tvar, žádné rozměry, žádné místo, a mně by přesto stejně jako nyní připadalo, že to vše existuje...?“ (Descartes 2015, 33)

Bezprostredne po tom Descartes pochybuje o možnosti takého omylu. O Bohu sa predsa predpokladá, že je dobrým a starostlivým otcom, nie manipulujúcim démonom. Naproti tomu si však uvedomuje, že Boh nemá problém s tým, keď sa o vonkajšom svete z času na čas mylíme. Ak je s ideou Boha ako dobrého otca konzistentné, že sa z času na čas dopúšťame omylu, prečo by s ňou nemohlo byť konzistentné, že sa dopúšťame omylu sústavné? Descartes je presvedčený, že tieto veci nie sú až také odlišné. Medzi mýlením sa z času na čas a sústavným mýlením by mala existovať analógia.

Prvý skutočný krok k hypotéze zlomyseľného klamára sa urobil už vo chvíli, keď Descartes akceptoval *starý názor*, že existuje všemocná bytosť. Ak akceptujeme názor, že niekto taký je – a v našom *kultúrnom slovníku* sa taká idea bezpochyby nachádza – tak musíme akceptovať aj to, že môže existovať démon, ktorý by mohol spôsobiť, že sa mýlim vždy, keď napríklad sčítam päť a päť prstov. Dôvod na aplikáciu termínu „mohol by“ je obsiahnutý v spôsobe, akým sa s termínom *všemocný* narába v každodennom živote. Všetci sa s Descartom jednoducho môžeme zhodnúť, že ak je démon všemocný, tak môže urobiť všetko, čo sa mu zachce. Zdá sa, že prezentácia konceptu radikálnej skeptickej pozície iba spravila z dôvodov, ktoré sú implicitne zahrnuté vo význame termínu *všemocný*, čosi explicitné. Vyzerá to tak, že filozof neurobil nič viac.

Rozpoznanie, že s ideou Boha ako dobrého otca je konzistentné, že sa stále mylíme, reprezentuje v istom zmysle kulmináciu metodickej skepsy. Descartes si uvedomuje, že keďže jeho skúsenosť vonkajšieho sveta by mohla byť klamom, za ktorým stojí démon, všetky jeho presvedčenia o vonkajšom svete vlastne už sú úspešne spochybnené. Je teda plauzibilné nazdávať sa, že nič nie je také, ako vyzerá! Toto za daných okolností stačí: „Nebudu tedy předpokládat, že existuje nejlepší Bůh, zdroj pravdy, ale jakýsi zlotřilý démon, nesmírně mocný a lstivý, který vynaložil všechnu svou píli, aby mne mýlil, a budu mít za to, že nebesa, vzduch, země, barvy, tvary, zvuky a vůbec vše vnější není ničím než mámením snících, jehož pomocí nastražil léčky mé důvěřivosti...“ (Descartes 2015, 35 – 37).

Náhle sa zdá rozumné predpokladať, že všetko, čomu o vonkajšom svete veríme, môže byť omyl. Ako uzatvára James Conant: „Pod tlakom požiadavky karteziánskeho bádateľa na istotu zistujeme, že len malá časť z našej skúsenosti nie je takými formami pochybovania ohrozená“ (Conant 2004, 108). Vyzerá to tak, ako keby sme si nikdy nemali byť istí, či vonkajšie veci – ako ruky, prsty, nohy atď. – skutočne sú také, ako nám ich myseľ prezentuje, alebo nie.

Je to táto pozoruhodná pozícia, ktorá Descarta vedie k rovnako pozoruhodnému záveru, že *isté je asi len to, že nič nie je isté*. Uvedený *obsahový záver* je nám karteziánskym hlasom komunikovaný ako niečo, čomu sme schopní všetci bez problémov porozumieť. Zdá sa, že akt zbúrania všetkého spĺňa kritériá *zmysluplného kroku*. Descartes v dôsledku toho hľadá spôsob, akým sa dá možnosť takého rozsiahleho klamu efektívne zablokovať. (To je napokon dôvod, prečo je ešte aj dnes karteziánska pochybnosť mnohými vnímaná ako *turning point* v procese hľadania skutočného poznania.)

3.

Existuje jedna črta karteziánskej pochybnosti, ktorú sa oplatí zdôrazniť: Odkedy si Descartes osvojil radikálny skeptický scenár, existuje už len jeden druh vecí, ktorý nemá zmysel spochybňovať. Tým druhom je význam základných termínov.

Napríklad termín *dva*, ktorý Descartes používa, keď tvrdí, že si nie je istý, či má alebo nemá dve ruky a dve nohy. Tento je prezentovaný ako čosi, čo je nepochybne zrozumiteľné každému čitateľovi. Význam tohto termínu je niečím, zdôrazňuje sa, čo vieme pochopiť bez ťažkostí. Je teda možné úspešne spochybniť, že okolo nás existuje vonkajší svet, a pritom stále mať k dispozícii neproblematický význam termínu *dva*. Ako je to možné? Z karteziánskej perspektívy by bez chápania procesov porozumenia základným termínom ako niečoho pevného vôbec neexistovalo myslenie. Bez jazyka by neexistovala nijaká racionalita, nijaká diskusia, nijaké otázky, celkom nič. Jazyk sám preto musí byť akceptovaný každým účastníkom tejto debaty. Podľa Descarta musí byť význam základných termínov akceptovaný ešte aj zástancom radikálneho skepticizmu. Zdá sa, že pred dôsledkami tohto transcendentálneho argumentu sa takmer nedá uniknúť.

V *Princípoch filozofie* sa Descartes otvorene vyznáva, že keď na konci *Prvej Meditácie* popieral, že existuje vonkajší svet, nespochybňoval význam slov, ktoré používal. Naopak, spoliehal sa na ne. „A když jsem řekl, že tento výrok: *já myslím, tedy jsem*, je první a nejjistější ze všeho, co se komukoli naskýtá při správném filosofickém postupu, nepopřel jsem tím, že je předtím třeba vědět, co je myšlení, co existence, co jistota...“ (Descartes 1998, VIII).

Descartes označuje tieto základné významy ako *nomina* a prezentuje ich ako produkty *prirodeného svetla*. Počas prvých troch *Meditácií* o týchto najzákladnejších pojmoch so samozrejmosťou predpokladá, že sú plne zapojené do procesu deštrukcie i do procesu budovania. Očakáva od nich, že fungujú ešte aj v situácii, v ktorej sa všetko ostatné pokladá za nespoľahlivé. Jednoducho tam sú. Akoby neexistovali nijaké pochybnosti o koherentnosti obsahového záveru, že *isté je asi len to, že nič nie je isté*, ak je dané, že význam základných termínov je v skutočnosti absolútne istý. A napokon akoby za týchto pozoruhodných okolností nevznikali nijaké problémy s aplikovaním samotnej idey *komunikovania určitého zmyslu*.

Pre stúpenca paradigmatickej náuky nie je problém porozumieť pozícii, ktorá je opísaná v prvých troch *Meditáciách*. Pre karteziána určite dáva zmysel predstaviť si, ako odmieta všetko, čomu verí, s výnimkou významu základných termínov. Ide o aktivitu, do ktorej sa podľa jeho názoru môžeme zapojiť, ak sa rozhodneme. (V skutočnosti by sme sa tejto aktivity aspoň raz za život *mali* pokúsiť zúčastniť. Toto je totiž ten druh skúsenosti, ktorým sa utvára naozajstný filozof.)⁴

Podľa názoru väčšiny znalcov vyznanie z *Princípov filozofie* je veľmi dôležité. Na základe neho je zrejmé, že Descartes nespochyboval – po prijatí hypotézy zlo-myseľného klamára – všetko. Spoliehal sa na významy základných výrazov.⁵ Zdá sa, že toto explicitné rozpoznanie robí z uvedenej exotickkej pozície o čosi menej exotickú.

4.

Existujú rôzne názory na to, ako sa dostať z danej situácie: Z Descartovej perspektívy by naša stratégia mala byť založená na tom, že predložíme niečo, čo je pravdivé bez ohľadu na to, čo démon dokáže: *nespochybniteľný bod, ktorý bude odolný voči démonovi*. V tejto situácii – kým všetko ostatné o vonkajšom svete, čomu veríme, je otáznne – mu nijaká iná reakcia nepripadá ako rozumná. Naším cieľom by malo byť objavenie niečoho, čo je nenapadnuteľné; nevyhnutnej pravdy, ktorá by zablokovala démona. On sám ju objavuje v slávnom *dikte: Cogito, ergo sum*.

Ak sa sústavne mýlim o vonkajšom svete, potom tiež existujem. Zdá sa, že nie je nič, čo by s tým démon mohol spraviť. Keby som nemal existenciu, kto by bol tým klamaným a obeťou manipulácie? Pochybovanie tu nedáva zmysel. Kým sa mýlim, niet podľa Descarta pochyb o tvrdení, že naozaj existujem! Na tomto rozpoznaní je založený prvý princíp karteziánskej náuky: *cogito argument*. Práve z tohto bodu sa rozbieha konštrukcia moderného obrazu sveta.

⁴ Pozri Husserl (1993).

⁵ Pozri Kenny (1966, 361), Röd (2001, 93), Glombíček (2003, 736).

Iným autorom so záujmom o tradičný filozofický koncept, hoci s výrazne odlišnými výsledkami, je Wittgenstein. Ten sa najskôr pýta: „Je teda možná *hypotéza*, že všetky veci vôkol nás neexistujú?“ (Wittgenstein 2006, §55). V dôsledku rezolútnej negatívnej odpovede na túto otázku popiera, že stratégia presadzovaná Descartom je správnou – alebo azda rozumnou – stratégiou. Naopak, keď sa dostáva do kontaktu so spomínanou ťažkosťou, nenachádza vôbec nič, čo by bolo hodné odpovede.

Napriek transcendentálnej argumentácii z časti 3 si v skutočnosti nikto nemôže byť istý, čo znamenajú slová, ktoré Descartes používa, keď pochybuje, že okolo nás existuje vonkajší svet. Nikto nemôže pochopiť význam jeho slov s takou úrovňou istoty, ktorá je pre úspešný akt komunikácie nevyhnutná. Prečo? Wittgenstein pripomína, že „Kto si nie je istý nijakým faktom, ten si nemôže byť istý ani zmyslom svojich slov“ (Wittgenstein 2006, § 114). V dôsledku toho hypotéza zlomyselného klamára reprezentuje iba prázdnu hrozbu. Neexistuje dôvod, prečo na ňu odpovedať. Táto filozofická výzva reprezentuje skôr istý druh abnormality, ku ktorej by sa malo pristupovať podľa toho. Zdá sa, akoby nebolo možné brať tento tradičný koncept vážne.

Ďalej sa pokúsím zrekonštruovať perspektívu, z hľadiska ktorej sa karteziánska pochybnosť nedá brať vážne.

5.

Wittgensteinova kritická analýza karteziánskej pochybnosti sa zaoberá štyrmi hlavnými oblasťami: A) pojmom *porozumenia*, B) *presvedčenia*, C) *pochybnosti*, D) *omylu*.

A) Wittgenstein opakovane zdôrazňuje, že riešenie problému zlomyselného klamára spočíva, obrazne povedané, v *našej terminológii*. Problém nespočíva v tom, čo všemocná bytosť dokáže alebo nedokáže urobiť. (Preto tu ani neexistuje potreba pre teologickú výpomoc.) Otázka spočíva v tom, čomu dokážeme porozumieť.

Descartes si myslí, že dokáže porozumieť situácii, v ktorej sa dopúšťa omylu v každej chvíli, keď je o niečom presvedčený. Pripúšťa napríklad, že by sa mohol mýliť v tom, koľko má rúk a nôh. Wittgenstein odpovedá: „Ak sa v *tomto* mýlim, tak nemám nijakú záruku, že čokoľvek z toho, čo hovorím, je pravda“ (Wittgenstein 2006, § 69). V takom prípade – ak nemám nijakú záruku, že čokoľvek z toho, čo vyslovujem, je pravdivé – tak nemám nijaký systém lingvistických znakov. Podlieham iba dojmu, že používam jazyk. (Práve takto v skutočnosti vyzerá kolaps komunikácie.)

Na tomto mieste je asi užitočné dodať niekoľko poznámok. Treba pripomenúť, že podľa Wittgensteina naše súdy a postoje – tie, ktoré bežne zaujímame a sme pripravení ich obhajovať – vytvárajú systém. Nie je dôležité, či si toho som – ako *cogito*

– vedomý. Dôležité je, že čo viem – alebo čo zdôvodnene poznám – je vždy súčasťou širšej štruktúry, v ktorej si *dôsledky a premisy navzájom poskytujú oporu*. Štruktúra, ktorú naše súdy a postoje vytvárajú, je pritom priestorom, v ktorom sú naše kategórie, hypotézy a argumenty *vo svojom živle*. Bez nej by nebolo nijaké kritérium, nijaký argument, nijaké tvrdenie. „Každé overovanie, potvrdzovanie a vyvracanie hypotézy sa deje už v rámci nejakého systému. A tento systém nie je nejakým viac či menej ľubovoľným a pochybným východiskom všetkých našich argumentov, ale patrí k podstate toho, čo nazývame argumentom. Systém nie je ani tak východiskom, ako skôr živlom argumentov“ (Wittgenstein 2006, § 105).

Dôvod, pre ktorý systémom disponujeme, však nie je to, aby bol pre nás presvedčivý, prijateľný alebo rozumný. Širšia štruktúra, v ktorej si dôsledky a premisy navzájom poskytujú oporu, je niečím, čo nám bolo dané dávno predtým, ako sme sa naučili čokoľvek ohodnotiť.

Okrem toho je zrejme užitočné dodať, že v našom systéme existuje konštitutívny – *unikátny* – vzťah medzi neodmietaním určitých súdov na jednej strane a porozumením týmto súdom na strane druhej. V dôsledku toho existuje istý počet tvrdení, ktoré sú takpovediac *vyňaté z rozumnej pochybnosti*. Wittgenstein zdôrazňuje, že keďže proces zdôvodňovania musí mať niekde koniec, naše presvedčenia a dôvody musia mať svoje *dno*. Na toto dno môžeme naraziť napríklad v situáciách, keď sme – po určitom množstve iritujúcich otázok – prinútení vyhlásiť: *Takto to jednoducho robím!* O aké situácie ide? O také, v ktorých sme si zvyčajne istí, že naše odpovede sú rozumné, no zároveň cítime, že nie sme schopní predložiť dobrú – dostatočne uspokojivú – odpoveď diskutérovi (vo väčšine prípadov vlastnému dieťaťu).

Tieto silné presvedčenia *bez dobrých dôvodov* zohrávajú v našej hre konštitutívnu rolu: rolu základov pre konanie a vedecký výskum. O týchto *základných kameňoch* sa hovorí ako o *bezpodmienečne pravdivých*, jednako skutočná rola, ktorá im patrí, tkvie v tom, že sa o nich nikdy nepochybuje a v mnohých prípadoch sa ani explicitne neformulujú. „Dieťa sa učí veriť množstvu vecí. To znamená, že sa učí napríklad podľa tejto viery konať. Postupne si vytvára systém toho, čomu verí, a v ňom sú niektoré veci neotrasiteľne pevné, niektoré sú viac či menej pohyblivé. To, čo je pevné, nie je takým preto, že by bolo osebe zjavné alebo evidentné, ale drží ho to, čo leží okolo neho“ (Wittgenstein 2006, § 144).

Štruktúra, ktorú naše súdy a postoje tvoria, tu nie je preto, že má základy, ktoré sa nedajú odmietnuť. Z novej – *wittgensteinovskej* – perspektívy sú základné kamene pre konanie a vedecký výskum nesené celým systémom; nie je to tak, že ony nesú systém prostredníctvom svojej samozrejmosti alebo niečoho takého. (To je tiež príčina nedostatku dobrých dôvodov, ktorý cítime vždy, keď sa zaoberáme dnom procesu zdôvodňovania.)

Z toho vyplýva, že keď niekedy prijímam určité tvrdenie ako bezpodmienečne pravdivé alebo samozrejmé, tak v skutočnosti ostatným vysielam signál, že som kompetentný užívateľ jazyka. Niekedy slúžia naše tvrdenia práve na toto. Povedané Wittgensteinovými slovami: „Pravdivosť mojich výpovedí slúži ako skúšobný kameň toho, ako týmto výpovediam rozumiem“ (Wittgenstein 2006, § 80). To značí, že nemôžem povedať napríklad *Nie som si istý, koľko mám rúk* a prezentovať to ako pravdivé tvrdenie. Rovnako nemôžem povedať *Som si istý, že mám zmysly* a prezentovať to ako nepravdivé tvrdenie. Podľa Wittgensteinovho názoru, urobiť takéto ťahy znamená ani dopustiť sa omylu. Prečo? Nie je isté, či rozumiem, čo hovorím, keď ich robím.

Wittgenstein upozorňuje, že ak niekto prejavuje pochybnosti v situácii, keď ostatní nikdy nepochybujú, tak ostatní nemôžu porozumieť jeho prejavom ako prejavom pochybností. „Čo keby si nejaký človek nevedel spomenúť, či mal vždy päť prstov alebo dve ruky? Rozumeli by sme mu? Mohli by sme si byť istí, že mu rozumieme?“ (Wittgenstein 2006, § 157)

Osoba, ktorá tvrdí, že si nie je istá, či má alebo nemá dve ruky, nehrá v skutočnosti tú istú hru ako my. Jej ťahy nie sú z našej štruktúry. Je pre nás nejasné, aké praktické dôsledky by tieto ťahy mali mať. (To je tiež dôvod, prečo nevieme, ako by to vyzeralo, keby sme ju presviedčali, že má dve ruky. Z Wittgensteinovej perspektívy nemáme predstavu o tom, ako to dosiahnuť.) Nerozumeli by sme takej ľudskej bytosti, pretože by sme si neboli istí, čo by ešte pripustila ako *evidentné*, a čo by už odmietla. Zdá sa, že by mala pochybovať o mnohých veciach, ktoré my vnímame ako pevné. „Ako by to bolo, keby som teraz pochyboval, že mám dve ruky? Prečo si to vôbec neviem predstaviť? Čomu by som veril, keby som tomuto neveril? Zatiaľ vôbec nemám systém, v ktorom by táto pochybnosť mohla existovať“ (Wittgenstein 2006, § 247).

Na tomto základe prichádzame k záveru, že si nevieme byť istí, či rozumieme významu, ktorý skeptikove termíny majú. Môžeme si napríklad myslieť, že termínom *ruka* označuje orgán, ktorým ju všetci označujeme, no ľahko sa môže ukázať, že mal na mysli niečo iné. (Mohol ním napríklad myslieť to, čo my mienime prostredníctvom termínu *žltý*.) Môžeme si myslieť, že pod *plusom* chápe funkciu, ktorú všetci chápeme, no môže sa ukázať, že mal na mysli tú, ktorú Saul Kripke volá *quus*.⁶ Tieto možnosti sa tu skrátka nedajú vylúčiť. Nevidím spôsob, akým by sa dali vylúčiť.

Z toho vyplýva, že keď sa venujeme radikálnemu skeptikovi, tak si *nikdy nemôžeme byť istí*. Wittgenstein kladie fundamentálnu otázku: „Ako viem, že slová

⁶ Pozri Kripke (2002, 15).

pochybujem o tom používa tak ako ja?“ (Wittgenstein 2006, § 127) Úprimne si nemyslím, že na túto otázku bude niekedy predložená konštruktívna odpoveď.

B) Descartes si je istý, že je možné *byť presvedčený o jednej vete*. To, o čom sme na začiatku každej špeciálnej vedy presvedčení, je predsa jedno tvrdenie (alebo zopár tvrdení). Podľa Wittgensteina je táto metafora seriózne zavádzajúca. Keď sme o niečom presvedčení – je jedno o čom – nachádzame sa už v celej štruktúre, v ktorej si dôsledky a premisy navzájom poskytujú oporu. Inými slovami, *vždy* pracujeme s ďalšieho siahajúcimi súvislosťami medzi rôznymi vetami. „Ak niečomu začíname veriť, tak nie jednotlivej vete, ale celému systému viet. (Nad celkom postupne svitá.)“ (Wittgenstein 2006, §141).

Rovnako je užitočné dodať, že to, čo predstavuje zdôvodnenie presvedčenia – napríklad že *mám dve ruky* – nie je nikdy niečo, čo závisí výlučne odo mňa. (Pohľad na moje ruky teda nemôže slúžiť ako zdôvodnenie tohto presvedčenia.) V kontraste k Descartovi Wittgenstein zdôrazňuje, že nie je na mne – ako na indivíduu – rozhodnúť, čo je presvedčivým dôvodom pre nejaké presvedčenie. Toto sa totiž môjho individuálneho – mentálneho – života netýka. Ak existuje čosi ako zdôvodnenie pre presvedčenie, tak to nie je založené na ničom individuálnom.⁷

Rozhodnúť, či niečo je alebo nie je zdôvodnením, je za normálnych okolností skôr záležitosť našich ostatných procedúr, úkonov a charakteristických prejavov. Zo všetkého najviac je to záležitosť nášho normálneho vynášania súdov.

C) Descartes si je istý, že existuje spôsob, ako si predstaviť ľudskú bytosť, ktorá pochybuje o všetkých presvedčeniach, ktoré inak vníma – vďaka svojim rodičom, učiteľom atď. – ako pevné. Wittgenstein túto metaforu spochybňuje. Je presvedčený, že neexistuje spôsob, ako si predstaviť niekoho, kto spochybňuje všetky kritériá, na ktorých je jeho vynášanie súdov založené. Predstaviť si čosi také znamená predstaviť si mysliacu bytosť bez systému, v ktorom si dôsledky a premisy navzájom poskytujú oporu. To však nie je jednoduché dosiahnuť. Keby sa nám táto osoba podobala, tak by nevedela rozlíšiť medzi správnym a nesprávnym spôsobom. (Ak by nebola úplne iná ako my, tak by bola bez akéhokolvek kritéria, od ktorého by sa mohla odraziť, a tiež bez jasnej idey o niečom, čo by mohlo byť kritériom.) Taká osoba by nebola schopná porozumieť ani sama sebe.

Ako už zaznelo, čo vieme – alebo čo zdôvodnene poznáme – je vždy súčasťou širšej štruktúry. O čom máme pochybnosť, či to zdôvodnene poznáme, sa musí rovnako hodiť do zvyšku našich procedúr, úkonov a charakteristických prejavov. Charakteristické prejavy toho, čo označujeme ako *pochybovanie*, sú charakteristickými iba za určitých okolností, nie hocikedy. Nemôžem sa napríklad zúčastniť toho, do

⁷ Pozri Williams (2004, 93).

čoho sa púšťa na konci *Prvej Meditácie* karteziánsky hlas: *Nemôžem sa len tak rozhodnúť pochybovať*. Ani logická možnosť pochybovania ako taká nie je v skutočnosti dôvodom na pochybovanie. Akákoľvek pochybnosť, ktorú nastolíme, musí mať svoje miesto v našej štruktúre. Čo to znamená? Z Wittgensteinovej perspektívy je predpokladom pre pochybnosť to, že dôvody proti nej existujú a dávajú dobrý zmysel. To je dôvod, prečo napríklad pochybovanie o všetkých tvrdeniach o vonkajšom svete, ktoré sme pripravení obhajovať, jednoducho nie je tým, čo označujeme ako *pochybovanie*. Tento scenár demonštruje skôr to, že sami sebe sme schopní dať úplne nesprávnu charakteristiku toho, čo nás zaujíma.

Descartes vníma ako pevné, že pochybovanie o všetkom je jediný spôsob, ako nájsť presvedčenia, ktoré sú nespochybniteľné. Wittgenstein sa nám pokúša pripomenúť, že tento model pochybovania sa medzi naše ostatné normálne aktivity nehodí. Filozofická intencia za metodickou skepsou sa nehodí do zvyšku toho, čomu sme schopní porozumieť. Netušíme, ako už zaznelo, čo skeptické tvrdenia znamenajú. (Ak sa zdá, že tušíme, nedokážeme porozumieť ich praktickým dôsledkom na nás.) Nevieme úspešne zrekonštruovať ani systém, z ktorého skeptik operuje. Pravdou je, že keď prichádzame do styku s niekým, kto spochybňuje našu existenciu, nemôžeme si byť *nikdy* istí. Wittgensteinova reakcia je zarážajúco rezolútna: „Rozumný človek isté pochybnosti nemá“ (Wittgenstein 2006, § 220).

D) Descartes si je istý, že existuje analógia medzi mýlením sa o vonkajšom svete z času na čas a ustavičným mýlením sa o ňom. Podľa Wittgensteina nie je pravda, že keď prechádzame od robenia chyby z času na čas ku konštantnému robeniu chyby, omyl sa stáva iba viac a viac nepravdepodobným. Zdá sa mu, že karteziánsky hlas sa tu dostal pod vplyv *falošnej gramatickej analógie*. Uvedená aktivita v istom momente v skutočnosti celkom prestáva byť normálnou aktivitou. V dôsledku toho nie je správne označovať radikálnu pochybnosť ako *omyl*. Táto filozofická pozícia nakoniec patrí pod inú kategóriu: „Nie každá chybná viera tohto druhu je omylom“ (Wittgenstein 2006, § 72). Konštantne sa mýliť o vonkajšom svete je skôr duševná porucha ako omyl.

Wittgenstein tiež zdôrazňuje, že nie je podobnosť medzi tým, čo na jednej strane označujeme ako *omyl* a na strane druhej ako *duševnú poruchu*. Práve naopak, medzi nimi je významný rozdiel. „Aký je však rozdiel medzi omylom a duševnou poruchou? Alebo aký je rozdiel medzi tým, keď s niečím zaobchádzam ako s omylom, a keď s niečím zaobchádzam ako s duševnou poruchou?“ (Wittgenstein 2006, § 73)

Ak sa dopúšťam omylu v súvislosti a dobou, v ktorej žijem – ak som napríklad presvedčený, že žijem v ére Ľudovíta XIV. – tak to môže byť iba ťažko označené ako omyl. Ak som seriózne presvedčený, že tento text píšem po čínsky, to by tiež nemalo byť takto označené. Podľa Wittgensteina sa omyl vždy dá vnímať ako súčasť toho,

čomu už rozumieme; prejav duševnej poruchy takto zaradiť nemožno. „Bolo by toto správne: ak som si len chybné myslel, že tu predom mnou je stôl, tak to by ešte mohol byť omyl; ak si však chybné myslím, že som tento alebo nejaký taký stôl niekoľko mesiacov denne vídal a stále používal, tak to nie je omyl?“ (Wittgenstein 2006, § 75)

Omyl má v našej štruktúre miesto. Keď sa niekto dopúšťa omylu, vždy – skôr alebo neskôr – porozumieme, v čom tkvie problém. Situácia je v tomto ohľade oveľa komplikovanejšia, keď hovoríme o duševnej poruche. „Ak verím, že sedím vo svojej izbe, a nie je to tak, potom nepovieme, že som sa pomýlil: v čom sa však omyl podstatne odlišuje od tohto prípadu?“ (Wittgenstein 2006, §195) Odpoveď znie: Duševná porucha nemá pevnú zem pod nohami [grund], má iba svoju príčinu; omyl má na druhej strane vždy jedno aj druhé.

To je hlavný dôvod, prečo netreba reagovať na výzvu z *Meditácií*. Neexistuje dôvod, prečo cítiť vzrušenie z výzvy, ktorú reprezentuje skeptická pozícia: táto pozícia – akokoľvek exotická a atraktívna – nemá pevnú zem pod nohami [grund], má iba svoju príčinu.

6.

V tejto časti sa pokúsím kriticky prehodnotiť metajazykové odmietnutie tradičného filozofického konceptu. Existuje naň už niekoľko typických reakcií.

Na jednej strane stoja autori, ktorí s Wittgensteinom súhlasia. Napríklad Crispin Wright tvrdí: „Tento nápad... je zodpovedný za skromný, no úspešný prevrat proti jednému druhu skepticizmu“ (Wright 2004, 165). Daniele Moyal-Sharrocková je explicitnejšia: „... Wittgenstein osvetlil pojem pochybnosti dvoma spôsobmi: ukázal, že univerzálna pochybnosť nie je možná a že nie všetko, čo *vyzerá* ako pochybnosť, je pochybnosť“ (Moyal-Sharrock 2017, 551). Na druhej strane stoja autori, ktorí buď nesúhlasia s Wittgensteinovou prezentáciou skeptickej hrozby, alebo výsledok tejto prezentácie nevidia v *metajazykovom rozpustení* spomenutej hrozby. Netreba asi dodávať, že za nesúhlasom je veľa rôznych dôvodov. Pokúsím sa tu analyzovať tri vybrané námietky.

I) Skeptik používa slová v rozpore s ich normálnym používaním úmyselne. Nemá zmysel upozorňovať ho na to spôsobom, akým sa to deje v poznámkach *O is-tote*.

II) Wittgenstein nechápe, že počas procesu pochybovania musíme predpokladať význam základných termínov. Jeho kritika sa preto tohto procesu netýka.

III) Skeptická pozícia sa dá formulovať aj tak, aby sa jej uvedená kritika nedotýkala. Všetci tejto reformulácii pritom rozumieme.

Ďalej sa pokúsím týmito námietkami postupne venovať. Tým mám zároveň v úmysle načrtnúť reálne dôsledky uvažovaného odmietnutia.

D)

Úvodná námietka sa dá spojiť s Michaelom Koeberom. Podľa neho nie je skeptikovo používanie slov v zhode s ich bežným – alebo normálnym – používaním. Evidentne tu existujú posuny a zmeny. Koeber nemá problém zhodnúť sa s Wittgensteinom, že Descartovo manipulovanie s lingvistickými znakmi ho stavia mimo našej štruktúry a bežných kritérií, ktoré používame. Jednako by nemohol súhlasiť, že toto reprezentuje pre Descarta problém. Tvrdí: „Jeho skeptická otázka teda patrí k čisto teoretickému snaženiu a nezahŕňa záujem o nijaké praktické potreby“ (Koeber 1996, 437). Inými slovami, nemá zmysel útočiť na Descarta na základe toho, že sa neriadi našimi každodennými – praktickými – kritériami; nemá zmysel upozorňovať ho, že *jeho slová nie sú z našej štruktúry* tak, ako sme toho svedkami v poznámkach *O istote*. Descartove slová nie sú z našej štruktúry, pretože presne to bolo jeho zámerom: *vykročiť z nej*. Nie je predsa možné kritizovať ho za to, čo bolo jeho explicitným zámerom, alebo áno?

Na prvý pohľad sa naozaj zdá, že Koeber má vo svojej kritike Wittgensteinovho manipulovania s tradičným konceptom pravdu. Ako už zaznelo, poznámky *O istote* skutočne upozorňujú, že skeptikove ťahy so slovami nie sú z našej štruktúry. Je teda metajazyková kritika mimo hry?

Po prvé, ak niečo naozaj nedáva zmysel, tak je to pokus prezentovať A), B), C) a D) spôsobom, akoby táto analýza bola súčasťou hnutia *filozofie prirodzeného jazyka*: ako keby išlo o súčasť kritiky minulých metafyzických ideí ako zneužívania nášho každodenného – praktického – jazyka. To by bola hrubá chyba. Ako sa dá overiť, citáty z Wittgensteina, uvedené v časti 5, sa netýkajú nijakej praktickej problematiky. Naopak, ide o metafyzické poznámky, ktoré sa týkajú pozadia metafyzickej problematiky *par excellence*. Inými slovami, Descartove vyhlásenia o *zdemolovaní všetkého* patria k čisto teoretickému snaženiu, rovnako ako Wittgensteinove úvahy o *role istoty* pri zdemolovaní čohokoľvek. Druhý autor sa neriadi bežnými kritériami, keď píše *O istote* (pozri jeho používanie termínu *gramatika*) presne tak ako prvý, keď tvorí *Meditácie* (pozri jeho používanie termínu *myslenie*). V tomto aspekte neexistuje medzi týmito dvoma *teoretikmi* nijaký rozdiel.

Po druhé je samozrejmé, že Descartes sa nechce riadiť kritériami svojej doby. Prirodzene sa chce postaviť čo najďalej od neskoroscholastického obrazu sveta, ktorý mu bol daný ako dieťaťu. No zároveň chce byť svojimi čitateľmi interpretovaný ako zrozumiteľná osoba. Som si absolútne istý, že toto je súčasť jeho zámeru: nechce sa postaviť mimo úplne. Minimálne chce byť čitateľný. Z Wittgensteinovej perspektívy v tomto ohľade zlyhal. Napríklad tvrdenia o situácii, v ktorej nič nie je také, ako sa zdá, nie sú v skutočnosti čitateľné. Napriek tomu, že Descartovou motiváciou bolo vykročiť z neskoroscholastickej štruktúry jeho doby a prebudovať ju, v rámci tohto

úsilia – na úplnom začiatku – aplikuje čosi bizarné: *neinteligentný koncept*. (Vďaka tomu prvý princíp moderného obrazu sveta zosobňuje odpoveď na neinteligentnú otázku.)

Po tretie, vonkoncom nie je zrejmé, či Descartes naozaj chce postaviť svoju skeptickú otázku mimo každodenného – normálneho – používania jazyka, ako sugeruje Koeber. V texte pozorujeme skôr opačnú tendenciu: spojiť túto otázku všemožnými spôsobmi s našim bežným myslením. Napríklad sama prezentácia skeptickej pozície je nadizajnovaná tak, aby koncept tejto pozície iba urobil dôvody, ktoré sú implicitne obsiahnuté vo význame slova *všemocný*, explicitnými. Vyzerá to tak, ako som zdôraznil už v časti 3, že Descartes neurobil nič viac, keď nastolil túto pozoruhodnú pozíciu. Jeho zámerom zjavne nebolo postaviť sa čo najďalej od každodenných – normálnych – kritérií, ktoré používame. V protiklade ku Koeberovmu názoru jeho zámerom bolo prezentovať spomenutý scenár ako neproblematický konzekvent našich každodenných presvedčení. (Existujú, samozrejme, aj iné príklady tejto tendencie.)

Toto sú hlavné dôvody, prečo som presvedčený, že metajazyková kritika tradičného konceptu nie je vďaka I) mimo hry. Zároveň som však presvedčený, že ide o dôležitú – a otvorenú – otázku.

II)

Ďalšia námietka proti Wittgensteinovej kritike tradičného konceptu sa dá spojiť s Wolfgangom Rödöm.⁸ Podľa neho v skutočnosti prebieha iba limitovaná komunikácia medzi Wittgensteinovými poznámkami a procesom budovania karteziánskej náuky, pretože Wittgenstein nechápe, že uvedený proces predpokladá *nomina*, význam základných termínov. Nerozumie, že autor *Meditácií* nespochybňuje najzákladnejšie pojmy, ktoré používa, ani vtedy, keď tvrdí, že *isté je asi len to, že nič nie je isté*. Veľmi dobre si totiž uvedomuje – dávno pred poznámkami *O istote* – že bez týchto pojmov by sa nedalo tvrdiť nič. Wittgenstein je teda prezentovaný ako niekto, kto berie hypotézu zlomyseľného klamára príliš vážne. Podľa Röda v skutočnosti nemala byť chápaná takýmto absurdným spôsobom (ako keby sme mohli spochybniť doslova *všetko*). Ak je chápaná takto radikálne, zdá sa úplne prirodzené, že nás môže priviesť iba k zlyhaniu.

Je táto námietka v poriadku? Určite sa dajú nájsť tvrdenia, v ktorých Wittgenstein deklaruje, že pochybnosť, v rámci ktorej *spochybňujeme všetko*, sa nedokáže v realite ani úspešne ustanoviť. Keby iné poznámky – obsahujúce iné argumenty – neexistovali, Röd by mal v súvislosti s II) s najväčšou pravdepodobnosťou pravdu.

⁸ Pozri Röd (2001, 93).

Avšak poznámky, ktoré obsahujú výrazne odlišnú kritiku možnosti takej pochybnosti, predsa existujú.

Wittgenstein upozorňuje skeptika, že spochybňovať všetko o vonkajšom svete s výnimkou základných termínov neznamená viac ako spochybňovať všetko o vonkajšom svete vrátane základných termínov. Je jedno, aký druh systému používame, iná možnosť nie je. Význam základných termínov nemôže byť výnimkou zo všetkých ostatných vecí vonkajšieho sveta. Práve naopak, je evidentné, že ak neexistuje zdieľaná istota o vonkajšom svete, nemôže existovať ani význam slova!

Pri tvorbe *Meditácií* si Descartes pravdepodobne nemohol uviesť, že v skutočnosti nevie, čo jeho základné termíny znamenajú, keď spochybňuje všetko externé, čomu verí. Nechápe, že za takých okolností jednoducho nemôže komunikovať určitý zmysel. V akomkoľvek jazyku existuje *konštitutívne* spojenie medzi *samozrejmosťou* určitých presvedčení na jednej strane a *významom* určitých znakov na druhej strane.⁹ Druhá strana podľa Wittgensteina nikdy nie je bez prvej. Nijaký hovoriaci si nie je istý významom svojich slov viac ako tými vonkajšími vecami, o ktorých je presvedčený, že sa nedajú spochybníť (napríklad, že má dve ruky a dve nohy). Bez tohto *unikátneho* spojenia by sa nijaká komunikácia určitého zmyslu nemohla uskutočniť.

Rödoovo upozornenie, že karteziánsky hlas nespochybňuje všetko – keďže nespochybňuje *nomina* – je nakoniec celkom bez efektu. Vyzerá to tak, že Rödovi sa nepodarilo vo filozofickom obsahu Wittgensteinových poznámok identifikovať jednu kľúčovú – metajazykovú – dimenziu. V dôsledku toho sa medzi jeho kritikou a analýzou z *A), B), C) a D)* odohráva iba limitovaná komunikácia.

III)

Posledný kritický bod opäť možno spojiť s Koeberom. Podľa neho existuje dôležitá reformulácia spomínanej skeptickej pozície, ktorá sa nejaví ako zasiahnutá poznámkami *O istote*. Nová formulácia prekvapujúco netkvie v popieraní existencie vonkajšieho sveta. Tkvie v položení jedinej otázky: „Ak je dané, že sa nachádzame v podmienkach, ktoré sú z epistemologického uhla pohľadu najlepšie, v akých môžeme byť, ako vieme, že nesnívame?“ (Koeber 1996, 437) Z Koeberovej perspektívy nijaká kritika z poznámok *O istote* neukazuje, že polozenie tejto otázky by malo byť zneužitím jazyka. Naopak, uvedená otázka sa zdá dokonale zrozumiteľná: „... všetci pokladáme túto pozoruhodnú pochybnosť za postavenú na zmysluplných úvahách“ (Koeber 1996, 437). Inými slovami, všetci disponujeme schopnosťou uznať možnosť takejto pochybnosti. Je to pre Wittgensteina problém?

⁹ Pozri Čana (2013, 311).

Nová formulácia skeptickej otázky je v skutočnosti postavená na viacznačnosti termínu *poznanie*, a to jednak v prirodzenom jazyku, jednak v jazykoch špeciálnych vied. V rámci poznámok *O istote* sme na túto ambivalentnosť často upozorňovaní.

Okrem množstva iných vecí spomenuté poznámky upriamujú našu pozornosť na fakt, že existuje rozdiel medzi dvoma kategóriami: *poznanie* a *istota*. Týmto kategóriám patria v našej štruktúre odlišné miesta a hrajú v rámci našich činností odlišné úlohy. V dôsledku toho v skutočnosti nemám poznanie, že nesnívam. (Nemám overiteľné poznanie, že nie som pod vplyvom zlomyseľného klamára.) Adekvátny prístup na tomto mieste tkvie v tvrdení niečoho iného: *Som si istý, že nesnívam*. Neviem to. Nepochybné to neviem tak, ako viem napríklad to, že: *Zajtra bude v Paríži slnečno*. Prečo? Nemám zdôvodnenie presvedčenia, že práve teraz nesnívam. Nemám v skutočnosti nijaké dobré dôvody pre toho, kto sa pýta. Na druhej strane viem predložiť dobré a presvedčivé dôvody skeptikovi, ktorý spochybňuje moje tvrdenie, že zajtra bude v Paríži slnečno. Na tomto mieste nepredstavuje otázka: „Ako to vieš?“ nijaké prekvapenie. Viem veľmi dobre, ako naložiť s takým skeptikom.

Na tom, čo práve zaznelo, je založený esenciálny rozdiel medzi dvoma zmieňovanými kategóriami: medzi *poznaním*, že zajtra bude v Paríži slnečno a *istotou*, že práve teraz nesnívam. O čo ide? Z Wittgensteinovej perspektívy dáva vždy dobrý zmysel pýtať sa na zdôvodnenie toho, čo poznáme. Nedáva však veľký zmysel pýtať sa na zdôvodnenie toho, čím sme si istí. Práve toto v našej štruktúre totiž znamená *byť si niečím istý*.

Na tomto základe prichádzame k záveru, že reformulácia skeptickej otázky nepredstavuje pre metajazykovú kritiku tradičného konceptu ani najmenší problém. Ako teda viem, že nesnívam? Wittgensteinova odpoveď znie: Neviem to. *Som si tým istý!*

Záver

Aké sú konkrétne výsledky metajazykovej analýzy hypotézy zlomyseľného klamára? Sú vôbec nejaké? Z mojej perspektívy kritická analýza tradičného konceptu reprezentuje nepriamy útok na zmyslupnosť dôležitého, a v istom zmysle tiež zjednocujúceho príbehu moderného filozofického myslenia. (*Príbehu*, na ktorého prijímaní by sa Bertrand Russell bez problémov zhodol s Edmundom Husserlom.)

Poznámky *O istote* naznačujú, že v okamihu, keď si karteziánsky hlas osvojil hypotézu zlomyseľného klamára, by sme mali prestať čítať daný text. V dôsledku A), B), C) a D) by sme mali prestať čítať *Meditácie o prvej filozofii* – jednu z najvplyvnejších prác metafyziky, epistemológie a filozofie mysle – hneď na konci prvej kapitoly. A nemali by sme viac pokračovať. Zmysluplný obsah tejto knihy sa v skutočnosti končí tu. Prečo? Jednak si nie sme istí, čo slová, ktoré Descartes používa, zna-

menajú, jednak si nie sme istí, či vôbec hrajú úlohu *slov*. Po tom, ako si osvojil uvedenú filozofickú hypotézu, podliehame iba dojmu, že narábame s jazykom (že čítame text). Z Wittgensteinovho uhla pohľadu sa zaoberáme skôr symptómami niečoho úplne iného.

Nevieme si byť istí, či rozumieme karteziánskemu hlasu, alebo nie. Z mojej perspektívy je toto ten najdôležitejší jednotlivý výsledok celej kritickej analýzy.

Literatúra

- BONJOUR, L. (1998): *In Defense of Pure Reason*. New York: Cambridge University Press.
- CONANT, J. (2004): Varieties of scepticism. In: McManus, D. (ed.): *Wittgenstein and Scepticism*. London: Routledge, 97 – 136.
- ČANA, T. (2013): Wittgenstein on epistemological status of logic. *Filozofia*, 68 (4), 309 – 318.
- DAVIDSON, D. (1998): O samotné myšlenke pojmového schématu. In: Peregrin, J.(ed.): *Obrat k jazyku: druhé kolo*. Praha: Filosofía, 105 – 125.
- DESCARTES, R. (1998): *Principy filosofie*. Praha: Oikoymenh.
- DESCARTES, R. (2015): *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh.
- GLOMBÍČEK, P. (2003): K roli prvního principu v Descartově filosofii. *Filozofický časopis*, 51 (5), 725 – 738.
- HUSSERL, E. (1993): *Karteziánske meditace*. Praha: Svoboda.
- KENNY, A. (1966): Cartesian privacy. In: Pitcher, G. (ed.): *Wittgenstein, Philosophical Investigations*. New York: Doubleday & Company, 352 – 370.
- KOEBER, M. (1996): Certainties of a world-picture: The epistemological investigations of On Certainty. In: Sluga, H. – Stern, D. (eds.): *The Cambridge Companion to Wittgenstein*. Cambridge: Cambridge University Press, 411 – 441.
- KRIPKE, S. (2002): *Wittgenstein on Rules and Private Language*. Oxford: Blackwell.
- MOYAL-SHARROCK, D. (2017): Wittgenstein on knowledge and certainty. In: Glock, H. J. – Hyman, J. (eds.): *A Companion to Wittgenstein*. Gichester: Blackwell, 547 – 562.
- RÖD, W. (2001): *Novověká filosofie I, Od Francise Bacona po Spinozu*. Praha: Oikoymenh.
- WILLIAMS, M. (2004): Wittgenstein's refutation of idealism. In: McManus, D. (ed.): *Wittgenstein and Scepticism*. London: Routledge, 76 – 96.
- WITTGENSTEIN, L. (2006): *O istote*. Bratislava: Kalligram.
- WRIGHT, C. (2004): Intuition, entitlement and the epistemology of logical laws. *Dialectica*, 58 (1), 155 – 175.

Článok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/0563/18 *Filozofická analýza stierania hraníc v modernom biodiskurze*.

Tomáš Čana
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
FF UCM v Trnave, Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: tomas.cana73@gmail.com